



Кадр з фільму «Крим. Оточені зрадою». Автор Віктор Гром.

та вивезли до Чонгару. А там хлопці на київських номерах привезли до Львова. Тоді я полегшено видихнув»¹.

Фільм викликав широкий інтерес: тільки у березні – кілька прем'єр у Києві. Одна з найперших – у «Кримському домі». Після перегляду присутній Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв зазначив: «Основна фішка російської пропаганди в тому, що вони повідомляли про приєднання Криму без жодного пострілу, про ейфорію. Насправді все було інакше. Тут була багаторічна підготовка Російської Федерації до окупації Криму. Хоч на словах вони й визнавали існуючі кордони між Україною та Росією, але не переставали готуватися до протистояння. Окрім зради, була ще й інфільтрація російської розвідки в Україні».

Командувач Військово-Морських Сил ЗС України адмірал Ігор Воронченко сказав: «Коли один із журналістів питає мене, де було страшніше – на Донбасі чи в Криму, я відповів, що в Криму. Адже я не знав, хто поруч зі мною. Коли командир 501-го батальйону 19 березня вранці каже: «Тримаємося! Будемо виконувати завдання». А о 16-й годині говорить: «Я підняв прапор Російської Федерації...» Уявляєте, який стан панував тоді? Не знаєш, хто, коли і як підставить підніжку». Фільм показали в багатьох містах, зокрема в Одесі, Харкові, Маріуполі. Згодом і в містах Європи: у Варшавському кінотеатрі Ілюзіон у рамках 4. Ukraina! Festiwal Filmowy. У травні 2019-го відбулася прем'єра у Відні, яку відвідали військові радники та аташе Канади, Швеції, Туреччини, Грузії, Литви, Ірану, Угорщини, Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Австрії, Болгарії, Естонії. Також були представники української діаспори та кримські татари, духовенство. Надзвичайний і Повноважний посол України в Республіці Австрії Олександр Щерба під час заходу сказав: «Крим. Оточені зрадою» – це попередження для Європи і для всіх. Якщо не реагувати на подібні виклики, які нам створила Росія, то може настати момент, коли ви станете на своїй землі чужинцями. Тому підтримуйте Україну, яка сьогодні блокує наступ Росії».

Фільм доступний для перегляду на ютуб-каналі Військового телебачення України.

¹ «Хотіли дати росіянам по зубах»: у Львові – прем'єра фільму «Крим. Оточені зрадою» / телеканал ZIK. 2 квітня 2019.

Толока як спроба української історіософії

Анастасія Пащенко

«Толока»

Сценарист і режисер Михайло Ілленко

Оператор Олександр Кришталович

У ролях: Іванна Ілленко, Дмитро Лінартович, Богдан Бенюк,

Сергій Романюк, Олег Примогенов, Дмитро Рибалевський,

Костянтин Войтенко, Євгенія Конюх та ін.

Виробництво: ТОВ «Ілленко Фільм», 2020

Фільм як форма розмислів про національну історію та долю – важливий, якщо не принциповий, напрям в українському кіно, починаючи від Довженка (вельми символічно, що саме його «Звенигора» з її тисячорічним розмахом стала першим визнаним шедевром вітчизняного кінематографа). Кіно «під тиском тисячі атмосфер» (за його ж виразом), схоже, не втрачає актуальності й сьогодні: недарма одним із найочікуваніших фільмів десятиліття в Україні стала «Толока» Михайла Ілленка. І річ не лише в тому, що автором є один із найшановніших українських режисерів, а в основу ліг вірш Шевченка: фільм позиціонувався як масштабне осмислення національної історії крізь призму одного, своєю символікою наповненого звичаю. До цього можна ставитися по-різному, але це завжди цікаво.

Стрічка, як уже згадувалося, покликається на Шевченка, хоча екранізацією її назвати можна вельми умовно. «У тієї Катерини хата на помості...» запозичила фільмові сюжетний стрижень – історію молодої жінки, що відправляє закоханих у неї козаків на порятунок «брата» (а насправді чоловіка) з кримської неволі (символічно, чи не так?). Проте головним у кінокартині стає не цей непростий конфлікт і не історія порятунку, а те, як Катерина проходить чотири сотні років національної історії, то втрачаючи хату, то відновлюючи її знов завдяки давньому звичаю толоки. За цей час вона встигає усиновити і в різних пертурбаціях цих сторіч втратити дванадцятьох синів (чоловіки в цьому фільмі, як правило, живуть недовго) і одну дочку, від якої далі йде рід Катерини – якщо не по крові, то по духу. Фільм неприховано (власне, підкреслено) символістський і, як правильно зазначила у своєму коментарі виконавиця головної ролі Іванна Ілленко, розрахований не на один перегляд. Сама масштаб-

ність задуму, здається, зіграла недобрий жарт із автором: кількість подій і персонажів, що їх вистачило б на роман-епопею, сильно ускладнює роботу глядача: всіх їх важко запам'ятати, не кажучи про те, щоб прослідкувати їхні долі з належною увагою і співчуттям; дехто з нікуди виникає і в нікуди йде. Стрічка видається переобтяженою. Утім, це не заважає досвідченому режисерові виплести історію, навіть прикрасивши її сценками-інтермедіями, що певною мірою вибиваються із загального ладу, втім, радуючи спалахом сценарної й акторської майстерності (лінія «ловця блискавки» Ломаки у виконанні Богдана Бенюка). Досить у фільмі й «фірмової ілленківщини», що, окрім сміливого часового згущення й стрибків, містить і відповідні ігри з простором: макети замість хат, фігурки замість живих солдатів повсякчас нагадують, що все суще – то суцільні декорації й маріонетки в театрі історії... чи ляльки у вселенському вертепі (останній, себто вертеп, також є одним із лейтмотивів кінострічки). І, либонь, найбільш «ілленківською» є сама атмосфера: сюрреальна, сновидна, з її поєднанням абсурдності й багатозначності, несподіваних і не завжди зрозумілих образів, що ніби випливали з глибин несвідомого. Саме для неї характерні й ті примхливі ігри з часом і простором, і певна фрагментарність, і подекуди байдужість до відповідей на питання «як» і «чому». І все це водночас слугує спробі такого собі «кодування» національної історії й культури – не в усьому обширі, звісно, але – певних важливих їх вимірів. Словом, під час перегляду згадуватимуться інші кінострічки, близькі за матеріалом і характером – «Вечір на Івана Купала» і «Молитва за гетьмана Мазепу» Ілленка, щоправда, не Михайла, а Юрія. Скроєно «Толоку», щоправда, в настрої іншому, «михайло-ілленківському»: менш гостро й епагажно, більш лірично. І, разом із тим, у цьому «дуже-ілленківському», що ніби поєднує двох братів, фільмі відчувається і певний маньєризм: занадто близький він до стрічок попередніх десятиліть, занадто декларативний у



Дмитро Рибалевський та Іванна Ілленко у фільмі «Толока». Режисер Михайло Ілленко. «Ілленко Фільм», 2020.

своїх меті та прийомах. Утім, і в маньєризмі є своя краса, та й потреба реанімувати час від часу національний жанр «кіноісторіософії», на жаль, ще існує. На жаль, бо сигналізує про те, що народ досі потребує пояснення, що він таке і куди (чи принаймні звідки) йде.

«Толока» стала «довгобудом», що не є рідкістю в нашому кіновиробництві; довгі прості нерідко погано позначаються на фільмі, проте тут це принесло й певну користь, адже кінострічка попутно «увібрала в себе» й історію новітню – окупацію Криму й війну. Власне, розмаїті історичні катаклізми і стають лейтмотивом: адже сам зміст толоки, звичаю будівництва чийогось житла громадою, напряму пов'язаний з опірністю народу цим самим катаклізмам. Тут і єднання, і готовність не лише будувати на порожньому місці нове, а й постійно відновлювати поруйноване – правдивий ритуал відродження в його практичному вимірі. Є, щоправда, і своя небезпека. Як пояснює героїні її названий син: хату, яку так легко відбудувати, немає стимулу захищати. Чи не краще поставити кам'яницю, докласти на порядок більше зусиль – і відстоювати її, щоб уже стояла довіку? Сам автор із цим, здається, не погоджується. Принаймні життя в кам'яниці не рятує від чергової історичної катастрофи, і героїня повертається до збудованої толокою мазанки. Цей момент наштовхує на окремі роздуми. Народна культура (що до неї належить і світ героїні) живе уявленням про циклічну структуру часу, з його ідеєю постійного повернення; у певному сенсі, підтримує його й звичай толоки, що повсякчас відроджує поруйнований світ... і провокує нове його знищення. Названий син, скалічений ветеран війни, правдивий син «залізного» ХХ століття, пропонує розірвати це порочне коло національної історії й долі. У тому, що цього не дано зробити, – глибинний песимізм фільму, попри весь його зовнішній оптимізм. Скільки ще таких руйн і толок доведеться пережити Катерині-Україні?



Кадр з фільму «Толока».